

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 01- Noyabr 2021
Ma'qullandi: 05- Noyabr 2021
Chop etildi: 10- Noyabr 2021

KALIT SO'ZLAR

паремия, прагматика, хусусий дискурс, дискурс ва матн, паремия, мақол ва маталлар, таҳлил усули

ПАРЕМИЯЛАРНИНГ ПРАГМАТИК ВАЗИФАЛАРИ

Асронова Мохигул Мусабоевна

Андижон давлат университети ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5673171>

ANNOTATSIYA

Мазкур тезисда паремиялар муайян тил жамоасининг вакиллари томонидан кенг тарқалган ва тан олинган ва кўпинча ҳаётнинг турли соҳаларида ва турли ҳаётий вазиятларда ишлатилиши, қабул қилувчи томонидан тушуниши ва ҳиссий реакцияга эътибори ва дикурсив таҳлил қилиш заруратлари ҳақида фикр юритилган.

THE PRAGMATIC FUNCTIONS OF PAREMIA

Asronova Moxigul Musaboevna

Teacher of Andijan State University

ARTICLE INFO

Received: 01st November 2021
Accepted: 05th November 2021
Online: 10th November 2021

KEY WORDS

paremia, pragmatics, private discourse, discourse and text, paremia, proverbs and sayings, method of analysis

ABSTRACT

This thesis discusses the need for paremia to be widely used and recognized by members of a particular language community and often used in different areas of life and in different life situations, understood by the recipient, and focused on emotional reaction and discourse analysis.

Паремияни таснифлаш муаммосининг долзарблиги паремиология чегарасидан чиқиб кетади. Паремиологик фонд бирликлари маданий ва лингвистик ҳамжамият онгида сақланган муҳим ва рад етиб бўлмайдиган ҳақиқатларни тўплашда кўп йиллик тажрибага эга.

Тилнинг сўз бойлиги дунёнинг денотатив объектларга бўлинишини акс эттиради, паремиологик фонд эса тўлиқ лўнда бўлинмас фразал бирлик шаклида тақдим этилган алоҳида “микро-маънолар” билан фаолият кўрсатади.

Паремик бирликлар таснифининг мураккаблиги бир бутун омиллар паремиянинг концептуал мазмуни, семантик компоненти, образлилик, прагматик муносабат мажмуаси билан боғлиқ.

Паремия бу иккала компонентни бирлаштирганидек, ўз вазифаларини лингвистик ва маданий даражаларда амалга ошириш қобилиятига эга. Паремияларда қўлга киритилган билимларнинг маданий шакли улар халқнинг ҳаёт қонунлари ҳақидаги ғояларини ифода этиб, “муайян маданият сифатида кодланган” бўлган “фикрлашнинг қоидалари, меъёрлари ва стереотиплари” ни акс эттиришига асосланади¹. Нутқ “ўзи белгилаган лисоний бўлмаган воқеликка нисбатан рамз сифатида, сўзловчига нисбатан аломат сифатида, нутқ адресига нисбатан сигнал сифатида лисоний манзаранинг когнитив ривожланишига замин яратади.”²

Энг муҳим лингвистик функциялардан бири паремиянинг бир вакилнинг онгида ҳам, масштабида ҳам лингвистик жамоа доирасида дунёқарашни шакллантириш қобилиятидир.

Олимлар паремиянинг қуйидаги функцияларини ажратиб кўрсатадилар:

Гапнинг ички экспликация функцияси матн мазмунини талқин қилиш ва лингвистик билимларнинг экстралингвистик билимлар билан боғлиқлигидир. Билимлар базасининг таркибий қисмлари сифатида паремия

лингвистик жамоа вакилларининг кенг доирасига маълум.

Эмоционал изоляция функцияси – паремиялар она тили учун ҳиссий аҳамиятга эга. Умуминсоний ҳақиқат, қадрият ҳукмининг ифодаси сифатида паремиялар матндаги ҳиссий акслантиришларни жойлаштиришга катта ҳисса қўшади.

Семантик танлашнинг вазифаси матндаги энг муҳим маълумотни паремия орқали нуфузли баёнот сифатида таъкидлашдир.

Гап – паремиянинг таркибий ташкил этиш функцияси матн ахборотини тушуниш ва қайта кўриб чиқиш учун муҳим аҳамиятга эга, шунинг учун уни ташкил этишда муҳим рол ўйнайди.

Эвфемистик функция – паремиянинг образлиги салбий маъно билан нотўғри баён ёки баёнларнинг олдини олишга ёрдам беради.

Алоқа функцияси – паремиялар муаллифга адресантни маълум бир сўзга йўналтиришга ёрдам беради ва ўз навбатида адресантга матнда кодланган ахборотни қабул қилишга ва тўғри талқин қилишга ёрдам беради.

Паремиологик бирликлар лингвистик тузилиши ва функционал юкламаси туфайли катта прецедент потенциалга эга. Паремиялар ҳодиса мурожаатлари учун манба бўлиб хизмат қиладиган кенг фондни ташкил этади. Бу хоссалар прецедент ҳодисаларни аниқлашда асосий ишлардан биридир. Бу паремиологик бирликларни узил-кесил

¹ Алефиренко, Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. М.: Academia, 2002. – С. 7.

² Арутюнова, Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. М.: «Языки русской культуры», 1998. –С. 610.

баён қилиш сонига нисбат бериш сабабини билдиради. Улар когнитив ҳодисалар бўлиб, муқим лисоний шаклга ҳам эга бўлади.

Паремиянинг прецедент хусусиятлари уларнинг кумулятив функцияси – яъни маданий материални уни сақлаб қолиш ва келгуси авлодларга етказиш учун тўплаш, тўплаш ва узатиш функцияси билан чамбарчас боғлиқ. Паремия вақт тўсиқларини енгиб, ривожланаётган жонли тилга муваффақиятли мослашади. Прецедентли матн ва прецедентли сўз нутқ-фикрлаш фаолиятининг тўлиқ ва ўзига етарли натижаси бўлиб, унинг ички шакли сўзнинг семантик ядросини амалга ошириш учун етарли бўлган бирликдир. Уларни "ҳаёт ҳақиқати" мақомини таъминловчи паремияларда барқарор концептуал асоснинг мавжудлиги уларнинг семантик ўз-ўзини таъминлашни мустаҳкамлайди.

Прецедент матни билан алоқанинг мавжудлиги ёки йўқлигига қараб, Д.Б.Гудков прецедент баёнотларининг икки турини ажратади: прецедент матнига қатъий боғлиқ ва ундан автоном ҳолатда мавжуд бўлиш. Паремиялар иккинчи турга мансубдир. Паремик матннинг иккиламчи табиати,

унинг семантикасининг ўзига хос хусусияти бўлиб, у мақол ва маталларнинг контекстга киритилиши қобилиятдан иборат бўлиб, инвариант (лингвистик) маънони сақлаб, бир томондан, паремиянинг ички шаклига, иккинчи томондан, фолклор афоризмлари денотатив атрибутнинг такрорий реинтерпретацияси натижасини акс эттиради³.

Паремияларни айнан уларнинг функционал-дискурсив йўналишида тадқиқ этиш гапда тилнинг функционал ўз-ўзини ташкил этиш тамойили билан шартланган. Сир эмаски, паремиологик шаклланиш механизми бирликлар функционал лингвистик ўз-ўзини ташкил этиш ҳодисасига асосланади, тилининг барча бирликлари томонидан эгалланиши принципи бунга асос қилиб олинган.

Бу ҳодиса Л. В. Шчерба томонидан тасвирланган натижада маънолар йиғиндиси эмас, балки тилда пайдо бўладиган янги маънолар уларнинг қўшилишидан ва бу қоидалар сезиларли даражада бир-биридан фарқ қилади ва синтаксис қоидалардан муҳимроқ⁴ Бу паремиянинг шаклланиши ва фаолият кўрсатишида асосий тамойиллардан бири ҳисобланади.

References:

1. Мирзаев Т. Ўзбек халқ мақоллари. Т.: "Шарқ". 2005 3–4-бетлар.
2. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремиологии. –М.: Главная редакция восточной литературы издательства "Наука", 1988. –С. 45
3. Алефиренко, Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. М.: Academia, 2002. – С. 7.

³ Гудков Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентное М., 1999 –С.78

4. Арутюнова, Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. М.: «Языки русской культуры», 1998. –С. 610.
5. Гудков Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентное М., 1999 –С.78
6. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. - Л.: Наука, 1974- –С.24.